

תורת הקורא

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחיידשים, דיונים ובירורים, הקשורים בקריאת פרשת השבוע והמסתעף

גליון זה יו"ל ע"י מערכת טעמי תורה.

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור.

© כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי.

גליון מס' 108

מגילת איכה

ה"א תשע"ה

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תמ"ל: tameytora@gmail.com פקס: 153775150494

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תמ"ל: tameytora@gmail.com פקס: 153775150494

הלכה ומנהג

קוראים מגילת איכה בנחת ודרך בבי כאבלים*. ומתחיל לקרוא איכה יִשְׁבֶּה בְּדָד בקול נמוך, ובכל איכה מגביה קולו יותר^א, ופסוק אחרון שבכל איכה קורא בקול רם^ב, וכן כל פסוקים של רחמנות ונחמה קורא בקול רם^ג.

בין פסוק לפסוק יפסיק מעט בשהייה יותר ממה שמפסיקים בקריאת התורה, ובין איכה לאיכה יפסיק יותר מאשר בין פסוק לפסוק*.

^א הגהות מיימוניות (סוף הלכות תעניות). והובא ברמ"א (או"ח סי' תקנ"ט סעיף א'), ובלבוש (שם סעיף א').

^ב מנהגי מהר"ל (סדר תפילת ט' באב, אות כ"א). והובא ברמ"א (שם), ובלבוש (שם). ויש להעיר, שמהר"ל כתב שקורא הראשון (א' א') בקול נמוך ובשני (ב' ב') מרים קולו מעט יותר ו"אֲנִי הִגְבַּר" (ג' ג') קורא בקול רם יותר משניהם, ו"איכה יועם" (ד' ד') ו"יָבֵר יְיָ" (ה' ה') קורא בקול נמוך כראשונים. אך ברמ"א ובלבוש לא חילקו בין הראשונים לאחרונים, וכתבו שבכל "איכה" מגביה קולו יותר, ומשמע שאף ב"איכה יועם" מגביה קולו יותר.

וכתב באליה רבה (סימן תקנ"ט סק"ה) שבמחזור מעגלי צדק אכן מובא מנהג זה שכתב רמ"א שגם ב"איכה יועם" מגביה קולו יותר ממה שקרא מקודם (במעגלי צדק כתב שמתחיל "איכה יִשְׁבֶּה" בקול נמוך, וב"איכה יעב" מגביה קולו יותר, וב"אֲנִי הִגְבַּר" מגביה מעט יותר, וב"איכה יועם" מגביה עוד מעט יותר. ולגבי החלק האחרון "וכר יי קה הָיָה לָנוּ" לא כתב שמגביה קולו יותר, ומשמע שמשמיד לקרוא אותו כמו "איכה יועם". אך ברמ"א כתב שבכל איכה מגביה קולו יותר, ונראה שכוונתו שבכל אחד מחמשת חלקי המגילה מגביה קולו יותר, ולא דוקא בחלק שפתח ב"איכה", שהרי ב"אֲנִי הִגְבַּר" מובאר גם במהר"ל וגם במעגלי צדק שמגביה קולו יותר, למרות שאינו פותח ב"איכה", וא"כ ודאי כוונת רמ"א שבכל חלק מגביה קולו יותר, ואכן בנחמה כצאן יוסף (עמ' רמ"ח) כתב שבכל ספר וספר ירים קולו יותר, ובדברי קהלת (עמ' 93) כתב להדיא שבכל אחד מחמשת חלקי המגילה מגביה קולו קצת יותר).

ובטעם מנהג זה כתב הלבוש שהוא משום שכן דרך הבוכים להגביה קולם כשמרבים בבכיה. ובנחמה כצאן יוסף (עמ' רמ"ח) כתב שבוה מעורר לבות בני אדם שיתאוננו ויקוננו על חורבן בית המקדש.

^ג מהר"ל (שם). והובא במגן אברהם (פתיחה לסימן תקנ"ט), ובמשנה ברורה (סימן תקנ"ט סק"ב).

^ד מהר"ל (שם). והובא באליה רבה (שם סק"ד). ועל פי דברי הגר"א בביאורו (סי' תקנ"ט סעיף א') יתכן שיש מקור להגבחה הקול בפסוקי נחמה מדברי הירושלמי (ראה להלן הערה ה').

ונראה שפסוקי הנחמה הם מהפסוק חֲסִדִּי יִי כִי לֹא תִמְנָה (ג' כ"ב), עד הפסוק נִתְּנָה פִשְׁעֵנוּ וּמִרְיָנוּ (שם מ"ב), ומהפסוק קוֹלִי שְׁמָעָה (שם נ"ו) עד סוף הפרק, ומהפסוק אֲתָה יְיָ לְעוֹלָם תִּשָּׁב (ה' י"ט) עד הפסוק כִּי אִם מָאֵס מְאֹסְתָנוּ (שם כ"ב). (ולגבי הפסוקים אֲתָה יְיָ לְעוֹלָם תִּשָּׁב עד כִּי אִם מָאֵס, בדברי קהלת כתב שמגביה הקורא קולו בפסוק אֲתָה יְיָ לְעוֹלָם תִּשָּׁב עד הַשִּׁיבֵנוּ שֶׁאֵין קוֹרְאִים קוֹלָהּ חֲזוֹן בְּקוֹל רֵם (וכן משמע במנהגים דק"ק ורומישיא), ואולי טעמו משום שהם פסוקי נחמה, ואם אכן זהו טעמו, צ"ע למה מנהג רק פסוקים אלו. ובמנהגות ורומישיא כתב שכל פסוקים של רחמנות אומרים בקול רם וכו', ואח"כ כתב שהקורא מגביה קולו מהפסוק חֲסִדִּי יִי כִי לֹא תִמְנָה עד כִּי לֹא יִנָּח לְעוֹלָם אֲדִי, ומהפסוק אֲתָה יְיָ לְעוֹלָם תִּשָּׁב עד הַשִּׁיבֵנוּ שֶׁאֵין קוֹרְאִים קוֹלָהּ חֲזוֹן בְּקוֹל רֵם, וצ"ע אם כוונתו שאלו בלבד פסוקי רחמנות).

^ה ובביאור הגר"א (סי' תקנ"ט סעיף א') ציין מקור להגבחה הקול בפסוק הַשִּׁיבֵנוּ מדברי הירושלמי (מערש שני פרק ה' הלכה ט') גבי וידוי מעשרות, שאיתא שם: כהדא דתני עד הַשִּׁיבֵנוּ (דברים כ"ו ט"ו) היו אומרים קול נמוך ומיכן והילך היו אומרים קול גבוה. ע"כ. והיינו, שמוכח משם שדברים רעים קורא בקול נמוך, ובתפילת נחמה מגביהים את הקול (דמשק אליעזר). ויתכן שיש ללמוד משם שצריך להגביה את הקול גם בשאר פסוקי נחמה במגילת איכה (אמנם, ניתן לחלק שרק בפסוקי נחמה שיש בהם תפילה ובקשה כעין הַשִּׁיבֵנוּ ומיכן הַשִּׁיבֵנוּ מגביהים את הקול, ולא בפסוקי נחמה שאין בהם בקשה. וראה לעיל הערה ד' בדברי מהר"ל שכתב להגביה את הקול בכל פסוקי הנחמה באיכה).

^א יש ארבעה ספרים (ישעיה, תרי עשר, קהלת, איכה) שאחר שגומרים לקוראם, קוראים פעם נוספת את הפסוק שלפני הפסוק האחרון, משום שהפסוק האחרון מסתיים בדבר רע (ספר ישעיה מסתיים וְכִי יִדְרֹאוּ לֹכֵל בְּשָׂרָה. ספר תרי עשר מסתיים פֶּן אָבֹא וְהִכִּיתִי אֶת הָאָרֶץ תְּרֵם. ספר קהלת מסתיים אִם טוֹב נָאֵם רַע. וספר איכה מסתיים כִּי אִם מָאֵס מְאֹסְתָנוּ קִצְפָּת עָלֵינוּ עַד מָאֵד), והלא אין לסיים בדבר רע (בדאיתא ברמ"א או"ח סוף סימן קל"ח).

ומנהג זה לחזור ולכפול את הפסוק שלפני האחרון הוא מנהג קדום, ובחלק מכתבי היד מופיעה הערת מסורה בסוף הספרים שנגמרים בדבר רע "סימן יתק"א" (ישעיה, תרי עשר, קהלת, איכה), או "סימן יתק"ק" (שפירא איכה נקרא גם ספר קינות), לומר שבספרים אלו יש לחזור ולכפול שוב את הפסוק שלפני האחרון.

וכן הוזכר מנהג זה ברש"י (סוף איכה) שכתב: מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת, וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת.

ולפי פירוש הראב"ה (מסכת ברכות סימן צ"א) בדברי הירושלמי (ברכות ריש פרק ה'), מנהג זה כבר נזכר בירושלמי, וז"ל ראב"ה: שכן מצינו בכל הנביאים שחתמו בשבח ובנחמות, ובירושלמי פריך טובא, ומשני שיש מקום שכפלו [בסוף] הספר כדי לחתום בנחמה כגון בסוף איכה ישבה בדד וקהלת וישעיה ותרי עשר. עכ"ל (וכפירוש ראב"ה בדברי הירושלמי פירשו גם ביפה מראה על הירושלמי שם, ובדוחשי אגדות למחרש"א ברכות ל"א ע"א, ובפני משה ומראה הפנים על הירושלמי שם).

אמנם, יש שפירשו את דברי הירושלמי באופן אחר (תלמיד רבינו זונה ברכות ל"א ע"א, פירוש מבקל ספר תרדים על הירושלמי שם, ביאור מהר"ם די לונגאנו על הירושלמי שם), ולפי זה אין מקור לכך מדברי הירושלמי (ועיין עוד על מנהג זה במאמרו של יעקב ש' שפירא, "מנהג הקריאה המתייחס לסימן יתק"ק").

^ז מהר"ל (שם). והובא ברמ"א (שם), ובלבוש (שם).

^ח כך מנהג הפרושים בארץ ישראל, ובעקבותיהם נוהגים כן בחלק מבתי הכנסיות והיישובות.

וכתב הגר"ש דבליצקי (קונטרס אם למקרא, ספר וורח השמש עמ' פ"ח הערה רט"ו) שמעין מנהג זה נזכר בהגהות מיימוניות (סוף הלכות תעניות), שכתב שכשמיים החזן עד הַשִּׁיבֵנוּ יְיָ אֲלֵיךְ אומר הקהל כל אותו הפסוק בקול רם וחוזר החזן וגומר. עכ"ד. ונראה מדבריו שהציבור קוראים הַשִּׁיבֵנוּ רק בפעם הראשונה ולא בשניה, שהרי לא הזכיר שהציבור קוראים גם בפעם השניה, וכעין זה מנהג הפרושים שהציבור אומרים הַשִּׁיבֵנוּ רק פעם אחת, אלא שהם נוהגים כן בפעם השניה ולא בראשונה.

אך יש להעיר שבהגהות מיימוניות לא הזכיר כלל שקוראים הַשִּׁיבֵנוּ פעם נוספת, ונראה שבמקומו לא נהגו לחזור על פסוק זה פעמיים, או שנהגו כן אך לא פירט מנהג זה, ומ"מ אין ראיה מדבריו שנהגו שרק הקורא אומר פסוק הַשִּׁיבֵנוּ, שהלא לא כתב כלל שחוזרים על הפסוק.

והוסיף הגר"ש דבליצקי (אם למקרא), שצ"ע למה שינו הפרושים את המנהג מהרמ"א, ומי שבידו להנהיג בדרכי שלום כהרמ"א, תבוא עליו ברכה.

^ט בספר שלחן הקריאה (מסגרת השלחן סימן כ"ד סוף סק"ח, בהוספה שבמהדורה שניה) כתב

❧ דיוקים ודקדוקים ❧

א' א': רַבְתִּי - הטעם מלעיל בבי"ת. וכן הוא להלן.

שְׁרָתִי - הטעם מלעיל ברי"ש.

א' ב': וְדַמְעָתָהּ - המ"ם בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא וְדַמְעָתָהּ. וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע האות הגרונית. ולהלן רשימת המילים במגילה שיש להזהר בהן בזה: מְרַעָה. טְמֵאָתָהּ. וּרְאוּ. מְכָאוֹב. כְּמֵכָאֲבִי. שְׁמַעוּ. מְכָאֲבִי. לְמֵאֲהָבִי. תַּפְאֶרֶת. וַיִּבְעֵר. וַיִּנְאֵץ. בְּהִתְעַשְׂפָּם. מִשְׁאֲוֹת. דְּמַעָה. אֲזַעֵק. בְּנֻעָרָיו. יִתְאוּנוּ. לְשִׁעֲתִי. כִּיעֲנִים. וְתַתְּעָרִי. וְלַעֲפֹת. וְנַעֲרִים. כְּסָאָד.

לְחִיָּה - החי"ת בחטף סגול. ואין לקרוא לְחִיָּה בשווא נח.

אִי־לָה מְנַחֵם - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אִין לְה־מְנַחֵם.

מְכַלְאֲהֵיבָהּ - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מְכַל אֲהֵיבָהּ.

בְּגֻדוֹ בָּהּ - הטעם מלעיל בבי"ת^א, והגימ"ל בשווא נע^ב.

הִיוּ לָהּ - הטעם מלעיל בה"א^א.

א' ג': גְּלִילָהּ - מוטעם בקדמא ולא בפשטא^ב.

א' ה': שְׁלֹו - הטעם מלרע בלמ"ד.

הוֹנָהּ - הה"א במפיק. ולהלן י"ב, וכן להלן ג' ל"ב: הוֹנָהּ - הה"א לא נשמעת, ונקרא הוֹנָהּ.

א' ז': זְכָרָהּ - הזי"ן בקמץ גדול, והכ"ף בשווא נע, והוא פועל עבר לנקבה, שפירושו היא זכרה. והקורא זְכָרָה בקמץ קטן

שבמדינת רוסיה ופולין אין הציבור קוראים פסוק הַשִּׁיבֵנוּ, אלא הקורא לבד קורא פסוק הַשִּׁיבֵנוּ בשתי הפעמים כמו שאר המגילה.

מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפנייה אות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח (כגון: מִלֶּךְ במקום מִלְאָה, שְׁמוֹן במקום שְׁמֵעוֹן, וַיֵּץ במקום וַיִּנְהַג). וזה מצוי פעמים רבות, וצריך זהירות רבה מאד ע"מ לא להיכשל בזה. וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרונן האותיות במי שאינו נוהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

^א משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה י"ז.

^ב ואע"פ ששווא הבא אחר הטעם הוא שווא נח, אפי' כשלפניו תנועה גדולה. כאשר הטעם נסוג אחור ממקומו, ובא אחריו שווא, השווא נשאר נע כדינו הרגיל אחר תנועה גדולה, שטעם שנסוג אחור אין כוחו כטעם לגבי זה, כיון שאינו במקום הטעם המקורי (מנחת שי בראשית י"ט ט', בשם ערוגת הבשם פ"ג ד"ה אמנם).

^ג הטעם קדמא הוא טעם מחבר, ואילו הטעם פשטא הוא טעם מפסיק, ותמונתם זהה, וסימן ההיכר ביניהם הוא שהטעם קדמא מסומן תמיד מעל האות המוטעמת (כגון: וַיִּקְרָא), כאשר הטעמים שמשומנים במקום ההטעמה, ואילו הטעם פשטא מסומן תמיד בסוף התיבה (כגון: לְאוֹר).

ובמגנינה של טעמי איכה יש נטיית יתר להטעים את הטעם קדמא בניגון מפסיק כמו הטעם פשטא, ויש להזהר להטעימו כהוגן במגנינה מחברת לכל אורך המגילה, ולא במגנינה מפסיקה (הדבר ניכר מאד בפסוק הַשִּׁיבֵנוּ || אֵלֶיךָ שְׁנֵאמַר ע"י הקהל, ורבים מטעימים את תיבת הַשִּׁיבֵנוּ ואת תיבת אֵלֶיךָ באופן זהה, למרות שתחת הַשִּׁיבֵנוּ מוטעמת בקדמא ותיבת אֵלֶיךָ מוטעמת בפשטא).

^ד כבנחמיה ה' י"ט: זְכָרָה לִי אֶל־לְחִי לְטוֹבָה.

^{טו} עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה.

וכאן יש מתג לפני השווא, אך מכיון שהתיבה מוטעמת בטעם מפסיק, אין

ושווא נח משנה משמעות ללשון ציווי לזכר, שפירושו תזכור^ד. וכן הוא להלן.

מִיָּמִי - הטעם מלעיל במ"ם ראשונה^א.

א' י': פָּרַשׁ - הטעם מלעיל בפ"א^א.

כְּלִמְחַמְדִּיהָ - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כְּל מְחַמְדִּיהָ.

א' י"ב: כְּלִי־עֲבָרִי - הטעם מלעיל בעי"ן^א, והבי"ת בשווא נע^ב. וכן הוא להלן ב' ט"ו.

אֲשֶׁר הוֹנָה יְיָ - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים אֲשֶׁר הוֹנָה יְיָ.

א' ט"ז: יִרְדָּהּ - הטעם מלעיל ביו"ד^א, והרי"ש בשווא נע^ב.

א' י"ט: לְמֵאֲהָבִי - המ"ם רפה, ובשווא נח^{טו}.

א' כ': נְהַפְּדָהּ - הה"א בשווא נח^{טו}. ואין להבליעה ולקרוא נְפָדָהּ, או לקרוא נְהַפְּדָהּ בסגול הה"א, אלא יש לבטא כהוגן בשווא נח. וכן הוא בכל שווא נח באות ה"א, וכן הוא להלן. וכן הוא להלן בתיבות: וַיְהִי. נְהַפְּדָהּ.

שְׁפִלְה־חֲרֹב - הכ"ף בדגש, והשווא נע.

א' כ"א: נֶאֱנַחָהּ - הטעם מלרע בחי"ת.

אָנִי - הטעם מלעיל באל"ף.

וַיְהִי - הוי"ו בשווא נע. ואין לקרוא וַיְהִי בפתח.

א' כ"ב: עַל כְּלִי־פֶשְׁעִי - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים עַל־כָּל פֶּשְׁעִי.

ב' ג': בְּחִירֵי־אֶף - יש אומרים שהבי"ת בקמץ קטן^{טו}, וי"א

הוכחה מהמתג לנעות השווא, משום שהדרך שיבוא מתג כבד בתיבה המוטעמת בטעם מפסיק.

ומזה שבכל כתבי היד המ"ם מנוקדת כאן בשווא לבד, ולא בחטף פתח, מוכח שהשווא נח.

^{טו} והוא נהגה כמו מפיק ה"א שבסוף תיבה, כגון בתיבות: עָמָה, אֶתָּה, וכדומה. וגם כאן באמצע תיבה הוא נקרא מפיק ה"א. ויש הטועים לחשוב שמפיק הוא דוקא הנקודה הבאה באות ה"א שבסוף תיבה, אך באמת מפיק פירושו מוציא, דהיינו שהה"א נשמעת ונהגית בשווא נח, אף אם היא באה באמצע תיבה, ודלא כמו במילה פְּדָהּצוֹר (במדבר א' י') וכדו', ששם הה"א אינה נהגית כלל.

והטעם לכך שנקודת המפיק באה רק בסוף תיבה, משום שבאמצע תיבה (כגון בתיבת וַיִּקְרָא), ע"י שהאות מנוקדת בשווא יודעים שהיא נקראת, ולכן אין צורך בנקודת המפיק. ובסוף התיבה לא רצו לנקד בשווא, מפני שיש תיבות המנוקדות בסופן בפתח גנובה ובמפיק יחד, כגון: גְּבֵהָ, יִצְיָה, ואם היו מנקדים בשווא ולא בנקודת המפיק, היה צורך לנקד בניקוד כפול, גם בפתח וגם בשווא, וממילא היות שלא ניתן לנקד אות אחת בשני ניקודים שונים, המירו את סימון המפיק שבסוף תיבה משווא לנקודה בתוך האות.

ויש לציון, שישנם כ"י בהם כאשר יש חשש לבליעת הה"א בשגגה באמצע תיבה, מוסיפים את נקודת המפיק אף באמצע תיבה, ואע"פ שהיא מנוקדת גם בשווא, וכגון בכ"י לניגוד שמנוקד: בְּהֶשְׁמָה (ויקרא כ"ו מ"ג), פְּדָהּאֵל (במדבר ל"ד כ"ח), יְהִי־דָפְנֹו (שם ל"ה כ'). וכן בכ"י ששון 507 מנוקד פְּדָהּאֵל. וכן כתב באור תורה שבספרים ספרדיים מנוקד בְּהֶשְׁמָה עם נקודת המפיק בה"א, והביא דבריו בקסת הסופר ח"ב.

^ט הכלל הוא שאותיות השימוש ב' ו' כ' ל' שאינן מיודעות מנוקדות בשווא, כגון: בְּרוּחַ, וְרוּחַ, בְּרוּחַ, לְחֶשֶׁד (למעט וי"ו השימוש לפני אותיות בומ"פ שמנוקדות בשווא, כגון: וּבְנִימִין, וּפְרָעָה).

וכאשר המילה מתחילה בשווא נע, או בשווא מורכב שדינו כשווא נע,

שהבי"ת בקמץ גדול"ח.

מפני - הפ"א בדגש, והשווא נע. וכן הוא להלן.

אָכְלָה - האל"ף בקמץ גדול, והכ"ף בשווא נע, והוא פועל עבר לנקבה, שפירושו היא אכלה. והקורא אכלה בקמץ קטן ושווא נח משנה משמעות ללשון ציווי לזכר, שפירושו תאכל"ט.

ב' ח': גִּטָּה קָו - הטעם מלעיל בנו"ן א"י.

ב' י': יִשְׁבּוּ - השי"ן בשווא נע.

יְדָמוּ - הדלי"ת בדגש, והשווא נע, והוא מלשון דממה". והקורא ידמו בשווא נח יתכן שמשנה משמעות ללשון דמיון.

ב' י"א: פָּלּוּ - הטעם מלרע בלמ"ד.

ב' י"ג: מִי יִרְפָּא לָךְ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים מיִרְפָּא לָךְ.

ב' י"ד: חָזוּ - הטעם מלעיל בחי"ת.

וַיַּחְזוּ לָךְ - הטעם מלעיל בחי"ת א"י.

ב' ט"ו: פְּלִילִית - הטעם מלעיל בלמ"ד ראשונה א"י.

ב' ט"ז: בָּלְעֵנוּ - העי"ן בשווא נח. ואין להבליעה ולקורא בָּלְנוּ, או לקורא בָּלְעֵנוּ בקמץ העי"ן. וכן הוא להלן בחיבות: פִּשְׁעֵנוּ שְׁמַעְתָּ. תַּעֲלֵם כ"י. שְׁמַעְתָּ. יַעֲנֵנוּ.

ב' י"ז: אָמְרָתוֹ - האל"ף בסגול. ואין לקרוא אָמְרָתוֹ בחיריק כ"י.

אֲשֶׁר צִוָּה מִי־יָקֻדֶם - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים אֲשֶׁר צִוָּה מִי־יָקֻדֶם במקף כ"י.

ב' כ': עֲלִילִי - הלמ"ד הראשונה בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים עֲלִילִי בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט כ"י. וכן הוא בלמ"ד שלהלן ג' נ"א: עֲלִילָה.

ג' א': עֲנִי - העי"ן בחטף קמץ קטן, והטעם מלרע בנו"ן.

ג' י"ב: וַיִּפְשְׁחֵנִי - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ג' י"ט: זָכַרְעֲנִי - הנו"ן בשווא נח, והיו"ד בחיריק, ואין לקרוא עֲנִי.

ג' כ"ב: לֹא־כָלוּ - הטעם מלרע בכ"ף.

ג' ל"ה: מִשְׁפָּט־נָבֵר - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מִשְׁפָּט נָבֵר.

ג' ל"ח: מִפִּי עֲלִיזוֹן לֹא תֵצֵא הָרְעוֹת וְהַטּוֹב - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים מִפִּי עֲלִיזוֹן לֹא תֵצֵא הָרְעוֹת וְהַטּוֹב.

ג' מ"ט: נִגְרָה - הגימ"ל בדגש, והשווא נע.

ג' נ': וְיָרָא - הטעם מלעיל ביו"ד.

ג' נ"ט: שְׁפָטָה - השי"ן בקמץ קטן, והפ"א בשווא נח, והוא לשון ציווי לזכר, שפירושו תשפט. והקורא שְׁפָטָה בקמץ גדול ושווא נע משנה משמעות לפועל עבר לנקבה, שפירושו היא שפטה.

ד' ב': הִיקָרִים - היו"ד רפה, ובשווא נח כ"י.

הַמְסַלָּאִים - המ"ם רפה, ובשווא נח כ"י.

ד' ג': תִּלְצֹו - הטעם מלעיל בחי"ת א"י, והלמ"ד בשווא נע א"י.

כִּיעֲנִים - היו"ד רפה, ובשווא נח א"י.

ד' ד': שְׁאַלֹו - הטעם מלעיל בשי"ן א"י.

ד' ו': וְלֹא־חָלוּ - הטעם מלעיל בחי"ת.

ד' ז': צִחֹו - הטעם מלרע בחי"ת.

אָדָמוּ - הטעם מלעיל באל"ף א"י, והדלי"ת בשווא נע א"י.

מִפְּנִינִים - הפ"א בדגש, והשווא נע.

ד' ח': מִשְׁחֹול - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ק"ל ע"א).

כ"א תַעֲלֵם הוא מלשון העלמה (שרש עלם), והקורא תַעֲלֵם בחטף פתח, משנה משמעות, שהוא מלשון עליה (שרש עלה).

כ"ב וכתב רד"ק (מכלול קנ"ח ע"א) שמשקל אָמְרָה מנוקד בכל ההטיות בחיריק (כגון: אָמְרָה, אָמְרָתִי, אָמְרָתֶךָ. ואף בהטיה זו עצמה: הַשְׁלַח אָמְרָתוֹ אֶרֶץ, תְּהִלִּים קמ"ז ט"ו), וכאן יוצא מן הכלל ומנוקד בסגול.

כ"ג ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ל'.

כ"ד כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

כ"ה עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמת הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח. וכאן בכל הספרים אין מתג לפני השווא, ומוכח שהיו"ד שאחריה בשווא נח.

כ"ו עיין במאמר על השווא שאחר ה"א הידיעה שם מבואר שכאשר נשמת הדגש שאחר ה"א הידיעה (או אחת מהאותיות כל"ב המנוקדות בפתח להורות על ידוע), ואין מתג לפני השווא, השווא נח.

וכאן אין מתג לפני השווא, ומוכח שהמ"ם שאחריה בשווא נח. ואע"פ שיש מעט ספרים עם מתג לפני השווא, ספרים אלו הלכו בשיטה אחרת שלא דקדקה בהנחת מתגים אלו, ולא באו להורות שהשווא נע, כמבואר במאמר שם.

ישתנה ניקוד אות השימוש משום שאין מילה יכולה לפתוח בשני שוואים. והכלל הוא שלפני שווא פשוט ניקודו אותיות בכ"ל בחיריק ואות וי"ו בשורוק, כגון: בִּשְׁנִי, וְשְׁנִי, בִּשְׁנִי, לִשְׁנִי.

ולפני שווא מורכב, אות השימוש תנוקד כניקוד הבא עם השווא שאחריה, כגון: בתיבת אָמְת ינוקדו אותיות השימוש: בָּאֻמָּת, וְאָמְת, לְאָמְת. בתיבת אֲשֶׁר ינוקדו אותיות השימוש: בָּאֲשֶׁר, וְאֲשֶׁר, כָּאֲשֶׁר, לְאֲשֶׁר. בתיבת אֲנִיּוֹת ינוקדו אותיות השימוש: בָּאֲנִיּוֹת, וְאֲנִיּוֹת, כָּאֲנִיּוֹת (כללים אלו הביא רד"ק במכלול דף ל"ט). וממילא, כאשר האות שאחר אות השימוש מנוקדת בחטף קמץ קטן (כגון: בְּחִירִי, וְחִלִּים), אות השימוש תנוקד בקמץ, והסברה הפשוטה היא שהקמץ שבאות השימוש הוא קמץ קטן, שהרי כל הטעם שאות השימוש מנוקדת בקמץ הוא משום החטף קמץ קטן שאחריה, ומכיון שאחריה מנוקד בחטף קמץ קטן, הקמץ שבאות השימוש ראוי להיות קמץ קטן, ואין טעם לזה שאות השימוש תנוקד בקמץ גדול משום שאחריה בא חטף קמץ קטן.

י"י שהרי כתבו המדקדקים (ראה רד"ק מ"כה ב' י"ב ותהלים פ"ו ב') שקמץ עם מתג הוא קמץ גדול, ואף כשנראה שע"פ משפט הלשון הוא אמור להנקד בקמץ קטן. וכן כתבו המדקדקים שאחר קמץ קטן יבוא תמיד שווא נח או דגש, וכאן שאין דגש אחר הקמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

י"ג כבבראשית כ"ז י"ט: קוּם נָא שָׁבָה וְאָכְלָה מִצִּידִי בַּעֲבוּר תִּבְרַכְנִי וּפְשָׁה.

כ יש אומרים שתיבת יָדְמוּ היא משורש דמם, וכדי להקל על הלשון קוצרה תיבת יָדְמוּ או יָדְמוּ לִידְמוּ, והדגש שבא במ"ם להשלמת המ"ם הנוספת שנפלה מהשורש הועבר מהמ"ם לדלי"ת. ויש אומרים שתיבת יָדְמוּ היא משורש נדם, ולכן הדלי"ת דגושה להשלמת הנו"ן שנפלה מהשורש (רד"ק במכלול

תַּאֲלָם - יש אומרים שהת"ו בקמץ קטן, וי"א שהת"ו בקמץ גדול^{יח}.

נָכְרוּ - הכ"ף בדגש, והשווא נע.

יָבֵשׁ הָיָה כָּעֵץ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפתא ולהטעים יָבֵשׁ הָיָה כָּעֵץ.

ד' ט': **חֲלִיל־חֲרָב, מִחֲלִיל** - יש אומרים שהלמ"ד הראשונה בשווא נע, ויש אומרים שהיא בשווא נח^{יח}.

שָׁהָם - מוטעם בשני טעמים. השי"ן במונח, והה"א במהפך.

מִתְנַבֵּחַ - הת"ו בדגש, והשווא נע.

ד' י': **רַחֲמָנִיּוֹת** - החי"ת בחטף פתח. ואין לקרוא רַחֲמָנִיּוֹת בשווא נח.

בְּשָׁלוּ - השי"ן בדגש, והשווא נע.

ד' י"ג: **הַשְּׁפָכִים** - הפ"א בשווא נע.

ד' י"ד: **יֻכְלָו** - הכ"ף בשווא נע.

יִגְעוּ - הגימ"ל דגושה, והוא לשון נגיעה. והקורא יִגְעוּ בגימ"ל רפה, משנה משמעות ללשון יגיעה^{כט}.

ד' ט"ו: **סִוְרוּ טָמְא** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים סִוְרוּ טָמְא במקף.

קָרְאוּ - הטעם מלעיל בקו^{י"א}, והרי"ש בשווא נע^{כ"ב}.

אֶל־תִּגְעוּ - הגימ"ל דגושה, והוא לשון נגיעה. והקורא תִּגְעוּ בגימ"ל רפה, משנה משמעות ללשון יגיעה^ל.

נָצוּ - הטעם מלרע בצד^י.

גַּם־גָּעוּ - הטעם מלעיל בנו^ן.

ד' ט"ו: **חֲלָקָם** - הלמ"ד בדגש, והשווא נע.

ד' י"ח: **צָדוּ** - הטעם מלרע בדלי"ת.

ד' י"ט: **אָרְבוּ** - הטעם מלעיל באל"ף^{י"א}, והרי"ש בשווא נע^{כ"ב}.

ה' ב': **בְּתִינּוּ** - הת"ו בדגש קל, ולא בדגש חזק^{לא}.

ה' ו': **לְשַׁבֵּץ לָחֶם** - הטעם מלעיל בבית"ת, והעי"ן בהעמדה מועטת.

ה' ח': **מָשְׁלוּ** - הטעם מלעיל במ"ס^{י"א}, והשי"ן בשווא נע^{כ"ב}.

ה' י"א: **נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנּוּ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנּוּ.

ה' ט"ז: **אֲזִינָא לָנוּ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֲזִי נָא־לָנוּ.

ה' י"ז: **הָיָה דָּוָה לָבָנוּ** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים הָיָה דָּוָה לָבָנוּ.

חֲשִׁכּוּ - השי"ן בשווא נע.

ה' י"ח: **עַל הַר־צִיּוֹן** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים עַל־הַר צִיּוֹן.

הִלְכוּ־בּוּ - הלמ"ד בדגש, והשווא נע.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

❖-חילופי נוסחאות-❖

א' ד': **נִגְזָוָת** / (נִגְזָוָת)

הַנִּזְנֵן דְּגוּשָׁה - בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, קסוטו, ברויאר.

הַנִּזְנֵן רַפָּה - בכתבי היד: ס"י, א"א א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן.

א' ה': **עַל רִבְּפִשְׁעִיָּה** / (עַל־רִבְּפִשְׁעִיָּה) / (עַל־רִבְּפִשְׁעִיָּה)

בְּמוֹנַח וּמִקֵּף - בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט, א"ג א"ה. ~ ובדפוסים: קסוטו, ברויאר.

בְּמִקֵּף וּמוֹנַח - בכתבי היד: ס"ה ס"י, א"א א"ד. ~ ובדפוסים: רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן.

בְּמִקֵּף מִקֵּף - בדפוסים: מק"ג, רא"פ.

לִפְנֵי־צָר / (לִפְנֵי צָר)

בְּמִקֵּף - בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט, א"א א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

בְּמִרְכָּא - בכתב היד: א"ג. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס.

א' ז': **מִחְמָדִיָּה** / (מִחְמָדִיָּה)

הַדְּלִי"ת רַפָּה - בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט, א"א א"ג א"ד. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

הַדְּלִי"ת דְּגוּשָׁה - בכתבי היד: ס"ה ס"ו. ~ ובדפוסים: רא"פ, לטריס^ל.

עַל מִשְׁבֶּתֶּה / (עַל־מִשְׁבֶּתֶּה)

בְּמִרְכָּא - בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"ח ס"ט. ~ ובדפוס: ברויאר.

בְּמִקֵּף - בכתבי היד: ס"ג ס"ה ס"י, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן.

א' י"ב: **הַבִּיטוּ וְרָאוּ** / (הַבִּיטוּ וְרָאוּ)

בְּזִקֵּף קָטָן - בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, ברויאר.

בְּרַבִּיעַ - בכתבי היד: ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים:

דינה כהברה סגורה, ולכן יכול לבוא בה קמץ קטן.

כח משום כלל הדומות. וענין זה מבואר בגליון פרשת וארא תשע"ה הערה י"ב.

כט כבישעיה ס"ה כ"ג: לא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יִלְדוּ לְבִהְלָה.

ל כבמשלי כ"ג ד': אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתָּךְ חֻדָּל.

לא ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות תשע"ה הערה ט"ו.

לב יתכן שניקוד הדגש כאן היא טעות שנגרמה בהשפעת הפסוקים הסמוכים בהם מופיע דגש בשורש זה (על פל מחמדיה, א' י. יתנו מחמדיהם, א' י"א. כל מחמדי עין, ב' ד').

יב על פי הסברא הדקדוקית מסתבר יותר שהקמץ הוא קמץ קטן, שהלא חולם שמתבטל והופך לקמץ (ורדך חולם להפוך לקמץ כאשר מתארכת המילה והתנועה מתרחקת מהטעם, כגון כנון כְּתֹל - כְּתִילִיָּם, שוֹרֵשׁ - שְׁרָשִׁיָּם), הקמץ הוא קמץ קטן. וכאן היה חולם במקור (בתיבת תאר), וא"כ כשהתבטל החולם והפך לקמץ, בפשטות הוא קמץ קטן. ועוד, שדרך האות הקודמת לחטף, להנקד בניקוד החטף. ומכיון שהאות הגרונית שאחר הקמץ מנוקדת בחטף קמץ קטן, מסתבר שהקמץ שלפניו הוא קמץ קטן.

ואמנם אין דרך קמץ קטן לבוא בהברה פתוחה, אך כאן ההברה סגורה במקורה, שהלא האות הגרונית היתה ראויה להנקד בשווא נח (תַּאֲרָם), ורק בגלל שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, הורחב השווא שבאות הגרונית לחטף קמץ ונפתחה ההברה. וכיון שבמקור ההברה היתה סגורה,

רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן.^ל

א' י"ד: ישתרגו / (ישתרגו)

התי"ו במרכא – בדפוסים: מק"ג, רוו"ה, גינצבורג, קורן, ברויאר. ~ וכן נכון לפי כללי הטעמים.^ל

התי"ו במתג – בדפוסים: רא"פ, לטריס, קסוטו.

א' י"ח: כִּי פִּיהוּ מְרִיתִי / (כִּי־פִּיהוּ מְרִיתִי)

במונת – בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו. ~ ובדפוסים: מק"ג, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

במקפ – בכתבי היד: ס"ה ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, לטריס.

ב' ז': אֶל־דָּגִי מִזְבָּחוֹ / (אֶל־דָּגִי מִזְבָּחוֹ)

בפסיק – בכתבי היד: ט"ב ט"ד, א"ג. ~ ובדפוסים: רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן כתב מנחת שי.

ללא פסיק – בכתבי היד: ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: מק"ג^ל, רא"פ.

ג' ח': שָׁתָם / (שָׁתָם)

התי"ו בפתח – בכתבי היד: ט"ב ט"ד, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רוו"ה, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן מוכח מהמסורה.^ל ~ וכן כתב מנחת שי.

התי"ו בקמץ – בדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס.

ג' י"ג: בְּכִלְיָי / (בְּכִלְיָי)

התי"ו בקמץ – בכתבי היד: ט"ב ט"ד, ס"ג ס"ד ס"ח, א"א א"ג. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן מוכח מהמסורה.^ל

התי"ו בפתח – בכתבי היד: ס"א ס"ה ס"ו ס"ט, א"ד. ~ ובדפוסים: גינצבורג.

ג' י"ד: הִיָּיתִי שָׁחַק / (הִיָּיתִי שָׁחַק)

השי"ן דגושה – בכתבי היד: ט"ב ט"ד. ~ ובדפוסים: ברויאר.

השי"ן רפה – בכתבי היד: ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, לטריס, גינצבורג, קסוטו, קורן.^ל

ג' כ': וְתִשָּׁחַק / (וְתִשָּׁחַק)

השי"ן בחולם – בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רוו"ה, גינצבורג, קורן, ברויאר.

השי"ן בשורוק – בכתבי היד: לטריס, קסוטו.^ל

ג' כ"ב: חֲסִדִּי / (חֲסִדִּי)

הדל"ת רפה – בכתבי היד: ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רא"פ, רוו"ה, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר.

הדל"ת בדגש קל – בדפוסים: מק"ג, לטריס.^{מא}

ג' ל"ט: אָדָם חַי / (אָדָם חַי)

התי"ת בקמץ – בכתבי היד: ט"א ק ט"ב, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: מק"ג, רוו"ה, גינצבורג, קסוטו, קורן, ברויאר. ~ וכן מוכח מהמסורה.^{מב}

וכתב ברבר (בהערותיו לתנ"ך יהואש) שכוונת מסורה זו לכתוב האותיות ולא לניקוד, וא"כ אין ראיה ממסורה זו שכאן מנוקד שָׁתָם. אך דבריו קשים שהלא בניקוד שונה יש עוד במקרא (ותָּאם הַכָּבֵד שָׁתָם הָשִׁין, במדבר כ"ד ג'), ואולי כוונתו שהמסורה השווה כאן רק את ניקוד הקמץ והפתח הדומים זה לזה. אמנם נראה יותר שמסורה זו משובשת היא.

^ל בספר המסורה הקדום אכלה ואכלה (סעיף 21) מובאת רשימת מסורה של תיבות המנוקדות רק פעם אחת במקרא בקמץ, וביניהם נמנית תיבת בְּכִלְיָי בפסוק הָבִיא בְּכִלְיָי. ומוכח שהתי"ו מנוקדת בקמץ ולא בפתח.

כמו כן, נמסר כאן בכמה כתבי יד "לית קמץ זקף" (כן נמסר בכה"ס ג' א"א א"ג), כלומר שזו הפעם היחידה בתנ"ך שתיבה זו מנוקדת בקמץ בגלל הזקף.

^{לח} תופעה זו של דגש אחר תנועה גדולה, באות שורקת (היינו אחת מאותיות וסער"ש) הבאה בראש תיבה ומנוקדת בשווא, כאשר אחר האות השורקת יש אות גרונית, מצויה במקרא פעמים נוספות, כגון: קוֹמְצוּ צֹאן (בראשית י"ט י"ה, שמות י"ב ל"א), קוֹמְצוּ שְׂעוֹ (דברים כ"ד), תִּשְׁבְּתוּ שְׂאֵר (שמות י"ב ט"ו).

^{לט} וכתב הגר"ש דבליצקי (קונטרס אם למקרא, זרח השמש עמ' פ"ו) שטוב לקרוא תיבה זו פעמיים, פעם אחת בחולם ופעם אחת בשורוק.

אמנם נראה שאין צריך לחוש לזה, מאחר שאין בכתבי היד זכר לנוסח זה.

^מ ובגלגל ציין נוסח אחר שהדל"ת רפה.

^{מא} והמנחת שי כתב בישעיה (ס"ג ז') ובמאמר המאריך (תירוצי חקירה ב') שבתיבת חֲסִדִּי הכתובה בישעיה הדל"ת דגושה ברוב הספרים המדויקים. אמנם בספרים שבידינו הדל"ת בתיבת חֲסִדִּי רפה בכל מקום.

^{מב} בספר המסורה הקדום אכלה ואכלה (סעיף 21) מובאת רשימת מסורה של תיבות המנוקדות רק פעם אחת במקרא בקמץ, וביניהם נמנית תיבת חַי בפסוק מֶה יִתְאַוֵּן אָדָם חַי. ומוכח שהתי"ת מנוקדת בקמץ ולא בפתח.

וכן במסורה במק"ג ריש ויקרא מובאת רשימה של תיבות המנוקדות בקמץ בזקף רק פעם אחת במקרא, וביניהם נמנית תיבת חַי בפסוק מֶה יִתְאַוֵּן אָדָם חַי.

כמו כן, נמסר כאן בכמה כתבי יד "לית קמץ זקף" (כן נמסר בכה"ס ט"ב א"ג א"ד), כלומר שזו הפעם היחידה בתנ"ך שתיבה זו מנוקדת בקמץ בגלל הזקף (ובכ"י ס"ג נמסר "ב" קמץ זקף", וכנראה מסורה זו מוסיפה גם את תיבת חַי שיש לפניה ו"ו החיבור, בפסוק: כִּי בָּאוּ שְׁמֵה הַמִּים הָאֵלֶּה וַיִּפְּצוּ וְחִי, יחזקאל מ"ז ט').

^{לב} וכתב ברבר (בהערותיו לתנ"ך יהואש) שההטעמה בזקף מסתברת יותר, שאם מוטעם ברביע, הפיסוק הוא: הָבִיטוּ וְרֹאוּ אִם יֵשׁ מִכָּאֻב כְּמִכָּאֻב, אֲשֶׁר עוֹלֵל לִי. ופיסוק זה פחות מסתבר. אך אם מוטעם בזקף הפיסוק הוא: הָבִיטוּ וְרֹאוּ, אִם יֵשׁ מִכָּאֻב כְּמִכָּאֻב אֲשֶׁר עוֹלֵל לִי. ופיסוק זה הגיוני ומסתבר.

^{לד} ע"פ כללי הטעמים, כאשר בא תביר ללא טעם משרת לפניו, ויש עמו בתיבתו מקום הראוי למתג, ובין מקום המתג לתביר יש שווא בלבד, יבוא מרכא במקום הראוי למתג (כלל זה מובא בדקדוקי הטעמים, סעיף 20. רבינו חס, שיר אלוקים ל' מגן על כללי הטעמים. רד"ק, עט סופר ל"א ע"ב. טעמי המקרא המיוחס ל' יהודה בן בלעם, פרק לדבר על י"ב טעם, שער התביר. ר' משה הנקדן, דרכי הנקוד והנגינות. שער הנגינות, טעם תביר. ובעוד מדקדקים).

ובכתבי היד אכן מוטעם במקומות אלו במרכא, כראוי ע"פ כללי הטעמים, אך מחמת שבכתבי היד יש דמיון רב בין מרכא למתג וההבדל ביניהם כמעט ואינו מורגש, טעו מדפיסים רבים והדפיסו במתג במקום במרכא (ובדפוסים ההבדל ביניהם ניכר, שמתג הוא קו ישר ומרכא הוא קו מעוגל נוטה לשמאל).

ורוו"ה הביא כלל זה בספרו משפטי הטעמים (דף כ"ו ע"ב), אך למרות זאת בחומשים שהדפיס הטעים בדרך כלל במתג ולא במרכא, כמקובל בדפוסים שלפניו.

לענין מעשה, כיון שכלל זה ברור ומוסכם, ואף בכתבי היד הטעמים כן, ומקור ההטעמה במתג בטעות בלבד, אין ספק שיש להטעים במרכא ולא במתג. ואכן בתנ"ך ברויאר הדפיס בכל מקומות אלו במרכא ולא במתג.

^{לה} נוסח מק"ג נסתר מהמסורה שבו, שברשימת הפסקים שבמערכת המסורה במק"ג (אות פ') מופיע פסוק זה בין הפסוקים שיש בהם פסיק.

^{לי} במסורה כאן נמסר על תיבה זו שהיא יחידה במקרא בכתביה של האות השי"ן, ויש עוד פעם אחת במקרא בכתביה של האות סמ"ך (והוא בדברי הימים ב' ל"ב ל': וְהָיָה יְחֻקָהּוּ קָתָם אֶת מוֹצֵא מִמִּי גִיחוֹן הָעֵלְיוֹן), (בכ"י ס"ג נמסר "לית כתיב שי"ן", בכ"י ס"ט נמסר "א' כתיב ס", בכ"י ס"י נמסר "ב", א' כתיב שי"ן וא' כתיב ס", ובדפוס מק"ג נמסר "ב", א' כתיב ס") ומוכח מזה ששניהם שוים בניקוד, והחילוק הוא רק ששם כתוב בסמ"ך ולא בשי"ן, שאם לא היו שוים בניקוד המסורה לא היתה משווה ביניהם.

וכן מוכח מהמסורה שבכתר ארס צובה בדברי הימים (ב' ל"ב ל', על הפסוק קָתָם אֶת מוֹצֵא מִמִּי גִיחוֹן), שמוסרת על תיבת "קָתָם" שתיבה זו מופיעה פעמיים במקרא, ואחת מהן כתובה בשי"ן, דהיינו שָׁתָם (במסורה שם נמסר "ב", חד כתיב ש").

אמנם, יש גם מסורה המוסרת שאין עוד במקרא תיבה זו, ויש תיבה זו בשי"ן ימנית (והכוונה לפסוק בבראשית ל' מ': וְלֹא שָׁתָם עַל צֹאן לָבָן), (בכ"י ס"ד נמסר "לית, וא' שחם", וכן בדפוס מק"ג בבראשית שם נמסר "לית, וא' שחם תפלת"), וממסורה זו נראה לכאורה שמנוקד כאן שָׁתָם התי"ו בקמץ, כמו שם, שהלא המסורה משווה ביניהם.

ד' ג': שד / (שד)

השי"ן בפתח – בכתבי היד: ט"ב ט"ד, ס"א ס"ג ס"ד ס"ו ס"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קורן, ברויאר.

השי"ן בקמץ – בכתבי היד: ס"ה ס"ח ס"ט, א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רוו"ה, גינצבורג, קסוטו.^מ.

ד' י"ד: נעו / (נעו)

הטעם מלרע בעי"ן – בכתבי היד: ט"ב ט"ד, ס"א ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט ס"י, א"א. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, רוו"ה, גינצבורג, קורן, ברויאר. ~ וכן כתב רד"ק^מ.

הטעם מלעיל בנו"ן – בכתבי היד: א"ג א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: לטריס, קסוטו.

ה' ה': הונח-לנו / (הונח-לנו)

הנו"ן רפה – בכתבי היד: טא"ק ט"ב ט"ד, ס"ד. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, גינצבורג, קסוטו, ברויאר.

הנו"ן דגושה^מ – בכתבי היד: ס"ג ס"ח ס"ט ס"י, א"א א"ד א"ה. ~ ובדפוסים: רוו"ה, קורן. ~ וכן כתב מנחת שימיו.^מ.

בדגש, כ"ה בכה"י ס"א ס"ה ס"ו א"ג. ובכ"י א"ה כתובה האות וי"ו, אך אינה מנוקדת, ומנוקד שם הֶנוּחַ-לְנוּ, והיינו שכיון שהניקוד באמת הוא קובוץ ולא שורוק, שהלא דגש בא אחר קובוץ ולא אחר שורוק, לכן ניקד הסופר בקובוץ ועשה את הוי"ו לאות שאינה נקראת.

^מ שכתב שבמדויקים הוי"ו בשורוק והנו"ן בדגש. ומדברי רד"ק בשרשים (שורש ינח) נראה ג"כ שהנו"ן דגושה.

^מ ויתכן שיש בחילוף זה משום שינוי משמעות, שאם מנוקד הנו"ן בנו"ן רפה הוא מלשון מנוחה, ואם מנוקד הנו"ן בנו"ן דגושה הוא מלשון עזיבה (וכן בין הפרשנים כאן יש שפירשו שהוא מלשון מנוחה, ויש שפירשו שהוא מלשון עזיבה).

ובבית יוסף (או"ח סימן כ"ה) כתב שאין בזה שינוי משמעות, ובלבוש (שם סעיף ד') כתב שלא דק ויש בזה שינוי משמעות. ובאחרונים שם (מור וקציעה, מחזיק ברכה, ועוד) האריכו לדון בזה, ואכ"מ.

^מ בספר המסורה הקדום אכלה ואכלה (סעיף 21) מובאת רשימת מסורה של תיבות המנוקדות רק פעם אחת במקרא בקמץ, ותיבת שְׁד אינה נמנית ביניהם. ומשמע מזה שהניקוד הוא שְׁד בפתח, ולכן לא נמנתה שם. וכן במסורה במק"ג ריש ויקרא מובאת רשימה של תיבות המנוקדות בקמץ בזקף רק פעם אחת במקרא, ותיבת שְׁד אינה נמנית ביניהם. ומשמע מזה שהניקוד הוא שְׁד בפתח, ולכן לא נמנתה שם.

אך כתב ברכר (בהערותיו לתנ"ך יהואש) שמזה שתיבה זו אינה נמנית במסורה בין הקמוצים משום הזקף, אין ראיה שמנוקד כאן שְׁד בפתח, שטעם הקמץ כאן אינו משום הזקף, אלא תיבה זו מנוקדת בקמץ בעצם גם שלא בטעם מפסיק (על משקל: יְדִיש), והראיה, שבלשון רבים מנוקד שְׁדִים בקמץ.

^מ במכלול (ק"ע"א) הביא רד"ק רשימת תיבות של נחי עי"ן (היינו שהאות האמצעית מהשורש חסרה) המוטעמים מלרע, וביניהן הביא נְעו עֲנִיִּים, ומוכח שבספריו היה מוטעם נְעו מלרע.

^מ ויש כתיב יד המנוקדים הֶנוּחַ-לְנוּ שתיבת הונח כתובה ללא וי"ו, והנו"ן